

Sandemanden og sjælesørgeren

En episode fra den slesvig-holstenske revolutions dage

Af *Holger Hjelholt*.

Mon det ikke er klogt først kort at repetere den politiske baggrund for den episode, som her skal fortælles.

Den statsopløsende slesvig-holstenske bevægelse førte i revolutionsåret 1848 til dannelse af den provisoriske regering i hertugdømmerne. Den 22. oktober s. å. afløstes den af den såkaldte fællesregering, der dog fortsatte i oprørsregeringens spor. Fællesregeringen efterfulgtes 26. marts 1849 af statholderskabet, der bestod af revolutionsførerne Beseler og Reventlou-Preetz. Statholderskabet var udnævnt af centralmagten i Frankfurt, en myndighed, der var skabt ved den tyske revolution — og som forsvandt med denne. Skønt Slesvig var et dansk hertugdømme og statsretligt intet havde at gøre med Tyskland, havde centralmagten udnævnt et statholderskab, der også skulle regere i Slesvig.

Den 10. juli 1849 afsluttedes en våbenstilstand mellem Danmark og Preussen. Under denne skulle Slesvig regeres i kongen af Danmarks navn af en bestyrelseskommission på tre medlemmer. Disse udnævntes henholdsvis af Danmark, Preussen og England. Medlemmerne blev F. F. Tillisch, grev Botho zu Eulenburg og Lloyd Hodges. Kommissionen indsattes den 25. august i Flensborg, og dens styre strakte sig over næsten eet år — til 13. juli 1850.

Under våbenstilstanden besattes Nordslesvig af svensk-norske tropper, Sydslesvig af preussiske. Skillelinjen gik fra vest nord for Tønder til øst syd for Flensborg. Af Angel kom syv sogne til at ligge nord for skillelinjen. Det var sognene Adelby, Munkbrarup, Lyksborg, Grumtofte, Nykirke, Kværn og Stenbjerg. Det er to personer fra Grumtofte sogn, som træder frem på scenen i det følgende.

Gårdejer Peter Vollertsen og hustru, Dollerup, fra ca. 1850—1860.

Den ene er sognets sjælesørger, og han må som sådan have krav på at blive nævnt først og omtalt med respekt. Georg Carl Wilh. Schmidt var i 1843 blevet præst i Grumtofte. Han var født i Probsteierhagen i Holsten i 1794 og var præst i fødesognet i over 20 år, fra 1821 til 1843. Hans anden kone — den første døde efter kort tid — var født i Kiel. Ifølge folketællingen for 1845 havde de seks børn, alle født i Probsteierhagen. Schmidts fader var født i Hamborg. Nogen tilknytning til Sønderjylland synes han således ikke at have haft.

Hans modpart var indfødt angelbo. Det var gårdmand og sandemand Peter Vollertsen i Dollerup landsby, Grumtofte sogn. Både han og hans kone var fødte i sognet. Ved folketællingen 1845 angives hans alder til 43 år. Da han kun havde en karl og en pige i sin tjeneste, har gården næppe hørt til de største. En vis anseelse må han have været i besiddelse af som sandemand. Af sandemænd skulle der ifølge Jydske Lov, der for en del stadig gjaldt i Sønderjylland, i hvert herred være otte. De udnævntes for livstid og skulle ved deres udsagn træffe afgørelsen i en række grovere retssager.

Den 25. august, den dag bestyrelseskommissionen blev indsat, var en lørdag. Dagen efter var 12. søndag efter trinitatis, og 13. søndag efter trinitatis blev således den 2. september. På denne søndag prædikede Schmidt. Den bøn, som sognets sjælesørger henvendte til Vorherre efter prædiken, faldt sandemanden og ligesindede for brystet. Den 6. september indsendte Peter Vollertsen en klage over præsten til Slesvigs nye øvrighed, bestyrelseskommissionen. Klagen fremførtes, skrev han, på de beboeres vegne, som længtes efter fred. Disse beboere kaldte de andre — de krigerske, slesvig-holstenerne — til daglig for »dansch Sinnet Mennesker«. Ja, de kaldte dem også for »oprørere«. — Begrebsforvirringen havde altså i den grad fået overhånd, at oprørerne kaldte de kongetro beboere for oprørere!

Sandemandens på tysk skrevne klage er ikke ligefrem noget grammatisk mesterværk. Han har nok haft lettere ved at udtrykke sig i sit sønderjyske modersmål end på højtysk. Han begynder med at spørge, om det er præsten tilladt fra prædikestolen at fremkomme med en, som det synes dem, for en præst upassende bøn. Dennes indhold anfører han først senere i klagen, men konstaterer straks, at den vel lyder kønt for oprørere og rebeller, men vi, som fra krigens begyndelse ikke har ønsket noget inderligere end »fred og ro i landet for igen at komme under vor allerelskeligste konges værn og milde regering, os smerter og krænker det såre i hjertet at høre sådanne vredestaler (Grollreden) af vor hr. pastor fra prædikestolen«. Det tyder på fredsforstyrrelse! Den ene søndag beder han Vorherre om at værne og bevare statholderskabet. Den næste søndag anråber han med grædende øjne Gud, fordi han ikke tør bede for statholderskabet. Det var nem-

lig rejst og for en kort tid gået over kanalen (til Kiel). Men til Gud vil han bede, da statholderskabet ikke mere har magt, at ødelægge de diplomatiske rænker og værne os mod landsforrædere og skille de lunkne (die lauen und die flauen) fra os, så vi ikke igen falder i hænderne på arvefjenden, danskerne, og bliver livegne trælle. »Sådanne og lignende bønner betjener denne mand sig af«!

Forbliver det præsten tilladt at udøve sådant i kirken, fortsætter klagen, så nødes vi desværre til at forlade Herrens tempel. Men vi stoler på, at bestyrelseskommissionen vil hindre det og tage os undertrykte under armene, os tro undersætter, »som sammen med Dem, kære herrer, stræber mod eet mål, mod den kære fred«. De vil ikke lade os som vildfarne får fortabes i ørkenen på grund af en »efter vor anskuelse fordærvet præst«.

På klageskriftets bagside står som dets indhold angivet, at det er en bøn fra flere beboere mod præsten om, at kommissionen »møge geruhen obige Klagschrift nach Kräften zu Ahnden, und wen es möglich wäre diesen Prediger von uns zu sondern, den er ist und bleibt für uns ein Friedenstörer«. Meningene er ganske klar. De vil have præsten straffet og vil af med ham. Den tyskyndige vil imidlertid se, at Vollertsens ubehjælpssomme tysk har fået ham til at skrive, at kommissionen efter evne skal straffe hans klageskrift!

Flensborg provstis kirkevisitatorer, d. v. s. amtmanden og provsten, fik af kommissionen oversendt klagen for at udtale sig om den. Amtmand var den loyale C. L. v. Warnstedt. Provst var hovedpræsten ved St. Hans Kirke i Flensborg, H. A. Fr. Chr. Volquards. Han var ligesom de fleste af præsterne i hertugdømmet en ivrig tilhænger af den slesvig-holstenske bevægelse.

Først den 2. oktober sendte kirkevisitatorerne klagen til pastor Schmidt og afkrævede ham en erklæring. Den afgav han den 14. Tonen i erklæringen viser os præsten skummende af raseri over sandemandens klage. Man skulle næppe anse det muligt, at en embedsmand — oven i købet en præst — kunne få sig til at skrive sådan. Selvfølgelig var det oprørte tider, og partilidenskaberne var kommet i kog — men alligevel! Præsten var dog sjælesørger både for dansk- og tysksindede, og da han ventede en halv snes dage med at afgive sin erklæring, har han haft tid at overveje

dens udtryk. Men hør nu, hvordan helt sindsforstyrrede udtalelser, snublende over hinanden, bobler frem fra raseriets dyb og bliver ført i pennen!

Det er mig svært, skriver han, at finde det rette udtryk, hvis jeg skal karakterisere klagen efter dens sande værd og indhold: »Den er et elendigt, tåbeligt makværk af et fra barnsben af (von Haus aus) dumt, højst uvidende, ondskabsfuldt, af den danske propaganda opfanatiseret, nu halvt sindsforstyrret menneske, der i det mindste *ikke* besidder den øvrige menigheds agtelse — et makværk, fuldt af fordrejelser og løgne, fra begyndelsen til enden. Jeg ved ikke, om jeg skal forundre mig mest over dumheden eller over uforskammetheden hos min anklager«. Læseren vil sikkert undre sig mest over den gejstliges udtryksmåde og navnlig i betragtning af, at præstens følgende redegørelse for den omtalte kirkebøn viser, at sandemandens klage så vist ikke var overdreven.

Jeg har, skriver præsten, før den 25. august — dagen for bestyrelseskommissionens indsættelse — hver søndag, når jeg har prædikedet, bedt »for det dyrebare statholderskab . . . for denne indtil den definitive fred indsatte regering for hertugdømmerne Slesvig-Holsten, denne regering, der er genstand for vor inderligste ærbødighed og kærlighed, for vor fuldeste tiltro«. Men hvad jeg har gjort før den 25. august, angår aldeles ikke (ganz und gar nicht) den nu »faktisk bestående bestyrelseskommission«. Det ligger helt uden for dennes kompetence at drage mig til ansvar herfor. Kun hvad jeg har gjort efter 25. august, kan komme på tale.

Den 13. søndag efter trinitatis prædikede jeg, fortsætter pastor Schmidt, og holdt den kirkebøn, som Peter Vollertsen frækt har forvansket »på det afskyeligste«. Bønnen lød i indirekte tale sådan: »Vore forbundsfæller (d. v. s. de tyske tropper) havde forladt os og var draget syd på, men derfor har vor bedste, vor almægtigste forbundsfælle på ingen måde forladt os; vor hidtidige højtærede, inderligst elskede regering, det dyrebare statholderskab har måttet vige for magten og trække sig tilbage over Ejderen; men Han, i hvis hænder verdensregimentets tøjler ligger, behøver ikke at vige for nogen som helst magt, er heller ikke vejet, vil heller ikke vige fra os, så længe vi blot ikke viger fra ham,

men fast og urokkeligt står på rettens grund. Vi ville ikke foreskrive ham, *hvordan* han skal hjælpe os; thi det er ham efter hint skriftord (1. Samuelsbog 14,6) lige meget, om han hjælper ved meget eller lidt (durch viel oder wenig helfen); — heller ikke, *hvornår* han skal hjælpe os, — han alene kender den belejlige stund. Måske kan det være, at han for en tid giver vort folk og land i vore fjenders hånd; — vort folk vil da ikke kunne sige, at en sådan tugtelse traf os uden årsag; nej, vort folk har kun alt for vel gjort sig fortjent til denne ved dets synder, som er mange og store, — ved anden slags forsyndelser, men også ved dets forsyndelser mod selve det dyrebare fædreland. Thi mange af vort folk havde forsyndet sig mod landet ved deres ligegyldighed, træghed, lunkenhed og mathed (Lauheit und Flauheit), med deres fejhed, mange endda ved utroskab og forræderi. Derfor kunne vi ikke, hvis Gud en tid gav vort folk og land i vore fjenders hånd, sige, at slig tugtelse traf os uden årsag. Men vi havde at ydmyge os under Guds vældige hånd og i ydmyghed og tålmodighed tage mod hans faderlige tugtelse til vort gavn. Ja, skulle det være sådan, at vi, de nulevende, ikke skulle se dagen for vort dyrebare fædrelands frelse og befrielse, ikke skulle se vort lands gode ret bragt til sejr, — så bevare Gud os blot et åbent, frit syn til det hinsidige, det sande fædreland, den evige friheds og den evige freds land«.

Sådan var bønnens indhold, skriver præsten, og han har gengivet ordene så nøjagtig, som han erindrer dem. Til yderligere støtte herfor vedlægger han en erklæring herom fra det samlede kirke- og sognekollegium. Han tilføjer, at han også på den søndag før den omtalte bøn udtalte efter nr. 855 i den slesvig-holstenske salmebog: »Forlen os nådig fred etc. Giv vor fyrste og al øvrighed etc«. — Helt korrekt er præstens gengivelse af salmen ikke. Dens 2. vers lyder: »Gieb unseren König und aller obrigkeit Fried' und gut regiment! Dass wir unter ihnen Ein geruhiges und stilles leben führen mögen, In aller gottseligkeit und ehrbarkeit! Amen!« Schmidt har i stedet for kongen sat fyrsten, da slesvig-holsteneren kun ville anerkende ham som hertug! Med hvor megen overbevisning han har kunnet fremsige ordene om et »roligt og stille liv« samtidig med, at han tordnede mod de lunkne og dansksindede, får stå hen.

Hvordan kan man, udtaler pastor Schmidt, for en sådan bøns skyld kalde mig »en fordærvet præst, en fredsforstyrer, en oprører« og kræve mig afsat? Det kan dog aldrig komme på tale for nogen, der er i besiddelse af sund menneskeforstand eller blot af den ringeste gnist af retsfølelse!

Schmidt forbeholder sig at kræve »sandmann Peter Vollertsen« til regnskab som »injuriant, løgner og ondskabsfuld bagvasker; («sand« betyder jo vel i det danske sprog så meget som »wahr«)«. Og han opfordrer indtrængende kirkevisitatorerne at nøde Vollertsen til ved navn at nævne de »flere beboere«, der sammen med Vollertsen skal have krævet hans afsættelse, for at han også kan kræve dem til regnskab. I en nylig afholdt sogneforsamling har nemlig ikke en eneste meldt sig som hørende til disse »flere«. Yderligere anmoder Schmidt kirkevisitatoriet om, hvad Vollertsen opfordrer kommissionen til, »die Klageschrift nach Kräften zu ahnden«, d. v. her sige: drage klageren til regnskab og skaffe ham, Schmidt, fuld oprejsning. Thi man kan vanskeligt, slutter Schmidt, krænke en præst mere end ved at skælde ham ud for en »fordærvet præst« og kræve ham afsat.

Pastor Schmidt vedlagde, som ovenfor nævnt, sit svar en erklæring fra kirke- og sognekollegiet til støtte for sine udtalelser. Erklæringen er dateret samme dag som præstens skrivelse, som de forud har fået forelagt. Den er underskrevet af en anelig repræsentation for kirkens og sognets styrelse: af regnskabsmanden Hans Hansen, af fire tidligere ottemænd, fire gamle ottemænd, fire kirkejurater, fire unge ottemænd og tre bols mænd. Det er næppe nogen af disse, der har affattet erklæringen. Måske har det været diakonen, pastor Diederich Harries. Han bekræfter underskrifternes rigtighed, men bemærker, at han ikke selv var i kirke den pågældende søndag.

Sognerepræsentanterne fastslår først i erklæringen, at Vollertsens »hele tåbelige klageskrift« kun indeholder løgne og bagvaskelser såvel mod Schmidt som mod »langt det største antal« af sognets beboere. Schmidts kirkebøn var sådan, som han gengiver den i sit svar til kirkevisitatoriet. Men Vollertsen har også på det groveste krænket sognerepræsentanterne. »Alle hine, som i politisk henseende ikke har *samme* anskuelse som han, dem har han jo stemplet som oprørere og rebeller, hvilken forhånelse føl-

gelig rammer langt den større del af menigheden... (Denne) holder sammen med vor pastor Schmidt fast ved vort lands ved dokumenter godt sikrede ret, d. e. ved hertugdømmernes selvstændighed og uadskillelige forbindelse under kongen af Danmark som hertug af Slesvig-Holsten indtil den oldenborgske mandsstammes uddøen. Men af den grund er vi ingen *oprørere* og *rebeller*; vi vil jo intet andet end vor gode ret og har aldrig begæret, at personalunionen med Danmark skal ophæves, før den efter naturens løb ophører af sig selv«. De er heller ikke fredsforstyrre; de ønsker fred, forudsat den skaffer dem deres »krænkede og anfægtede ret«. Fredsforstyrre blandt dem er nogle af de få, såkaldte dansksindede, »dansch Sinnet Mennesker«, »som selv ikke ved, hvad de vil«.

De forstår ikke, hvordan Vollertsen i kirkebønnen har kunnet finde anledning til klage. Selv med den værste vilje har han ikke formået ved sine løgnagtige forvanskninger at forebringe en virkelig grund. Det ville være et stort tab, om pastor Schmidt, »denne så dygtige, i sandhed evangeliske præst, denne tro sjælesørger, denne varme fædrelandsven«, blev nødt til at forlade dem. Ligesom præsten beder de kirkevisitatoriet om at gøre, hvad Vollertsen selv forlanger, nemlig »*seine Klageschrift nach Kräften ahnden*«. Til slut forbeholder de sig i anledning af Vollertsens optræden i »flere beboeres« navn at anklage ham som »løgnagtig og bagtalersk *Sandmann*«.

Sammenligner man sjælesørgerens og sandemandens gengivelser af kirkebønnens indhold, vil man se, at sandemandens helt dækker præstens — eller omvendt. Sandemanden har »die lauen und flauen«, hvor præsten har »Lauheit und Flauheit«. Præstens bøn er fanatisk slesvig-holstensk politik og en straffetale mod dem af sognets beboere, der ikke har virket for denne. Intet af indholdet er blevet »løgnagtig forvansket« i Vollertsens gengivelse. Han har holdt sig sit hverv som sandemand efterrettelig. Hvem der i sognet var »fredsforstyrre«, bestemtes i beboernes øjne efter deres politiske indstilling. Så meget er vist, at sjælesørgeren ved sin politiske optræden i kirken ikke bidrog til freden — hvor meget han end efterplaprede ordene i salmebogens nr. 855.

Kirkevisitatorerne afgav sidst i oktober deres betænkning til

bestyrelseskommissionen om sagen. Den loyale amtmand og den slesvig-holstenske provst havde ikke kunnet enes om en fælles erklæring, så de afgav hver sin. Warnstedt udtalte sig ikke i enkeltheder om sagen, men holdt sig til mere almindelige betragtninger. Det var, mente han, altid en meget betænkelig sag at føre politik fra prædikestolen. Kun få præster var det givet her at kunne holde den rette grænse. »I tider, som vi oplever dem, hvor kirken vil frigøre sig fra staten, skulle efter mit skøn kirkens tjenere ikke bruge kirken til i denne at operere imod den verdslige øvrighed, og allermindst, når der hersker meget delte meninger om, hvad der er ret, hvad uret, hvad der er fejhed, forræderi, og når først fredsslutningen vil bringe den formelle ret, som man må underordne sig«.

Vollertsen havde, skrev Warnstedt, vist ham en fortegnelse over de beboere, der tiltrådte klagen. Men Warnstedt undlod at lægge fortegnelsen til akterne. Han ønskede nemlig ikke at udsætte også disse folk for den terrorisme, der på så mange steder nu øvedes mod anderledes tænkende.

»Tiderne er meget mørke; begreberne om ret og uret så konfunderede, begreberne om, hvad der er anstændigt og uanstændigt, så forvirrede«, at pastor Schmidts forhold efter Warnstedts mening ikke kunne behandles isoleret. Det måtte ses i sammenhæng med den optræden, som det store flertal af slesvigske gejstlige havde vist over for revolutionen. Warnstedt tænker her sikkert på den erklæring, som slesvigske gejstlige udsendte den 22. august — tre dage før kommissionens indsættelse. Erklæringen gik ud på, at de gejstlige — trods våbenstilstandens bestemmelser — stadig anså statholderskabet som deres retmæssige øvrighed. Til Slesvigs underkastelse under Danmark eller dets adskillelse fra Holsten nægtede de at medvirke.

Medens amtmandens erklæring var forsigtig og tilbageholdende, gav provst Volquardts sine slesvig-holstenske anskuelser frit løb. Han indstillede, at Vollertsen blev straffet, da han ikke havde undset sig for at stemple »en mangeårig, værdig, af sin menighed elsket, af hele sit fædreland agtet og højtanset præst som en gemen forbryder«. Schmidts kirkebøn er åbenbart som talt ud af provstens hjerte. Den udtrykker, skriver han, »landets nød og smerte, landets ønsker og håb«. »Det er en kirkebøn, som efter sit

kristelige indhold giver vor Gud alene æren og ydmyger forsamlingen til redeligt at gøre bod. Det er en kirkebøn, som åbenbarer præstens og menighedens daværende sindsstemning, og som i alle sine enkeltheder uden bitterhed og uden ukærlighed anbefaler hele landssagen til den retfærdige og nådige Gud«. Og for en sådan bønns skyld laster en enkelt beboer i sit af politik forstørrede had præsten og kræver hans afsked! Den »salvelsesrige bøn« gør ham så forbitret, at han sætter alle hensyn til side! Klagen bør afvises, slutter Volquardts, og præst og kommuneforstandere skal det tillades at lægge sag an mod Vollertsen for hans fornærmelser.

Da kommissionens 1. departement den 7. november refererede sagen for kommissærerne til deres afgørelse, fulgte det hverken Warnstedts eller Volquardts' forslag. Pastor Schmidt havde i mellemtiden aflagt yderligere vidnesbyrd om slesvig-holstensk agitation. Han var ordfører for en deputation fra de angelske sogne nord for demarkationslinjen, der i Berlin opsøgte den preussiske konge for at skildre for ham partiets ønsker og anskuelser. Departementet udtalte i sin forestilling, at hverken Schmidts kirkebøn eller hans Berlin-rejse kunne billiges. Såfremt han skulle forblive i sit embede, burde der samtidigt med, at der tildeltes ham en irettesættelse, afkræves ham en erklæring om, at han ville vise kommissionens anordninger den skyldige lydighed.

Sidst i november gav departementet kirkevisitatorerne besked herom. Sagen mellem sandemanden og sjælesørgeren må hermed betragtes som sluttet. Ingen af dem stod som sejrherre. Schmidt fik ikke Vollertsen straffet og denne ikke Schmidt fjernet. Det sidste skete alligevel på grund af forholdenes udvikling i løbet af få måneder. Jeg skal kort omtale hvorledes.

Den erklæring om lydighed mod kommissionen, som blev pastor Schmidt afkrævet, var han ganske uvillig til at afgive. Først undlod han at svare. Da han blev rykket, fremsendte han sidst i januar 1850 en afskrift af de gejstliges erklæring 22. august. Han skrev, at den havde også han underskrevet, og fra den ville han ikke vige. Departementet forelagde svaret for kommissærerne og spurgte, hvad man skulle foretage sig. Det vidste kommissærerne nok ikke, eller de var uenige herom. Departementet fik i hvert

fald ingen besked, og ikke før i april kom spørgsmålet om Schmidts forbliven i embedet på ny på tapetet.

At spørgsmålet da kom frem, skyldtes udviklingen syd for demarkationslinjen. Her tog statholderskabet i ly af de preussiske troppers passivitet igen styret i begyndelsen af marts. Det indsatte i Sørup et nyt amtmandskab for Flensborg til at bekæmpe amtmanden, Warnstedt, i Flensborg. Den Sørup amtmænd sendte bekendtgørelsen om sin tiltræden såvel som senere bekendtgørelser til alle kirker i amtet, også til dem nord for linjen. Selvsagt publiceredes bekendtgørelsen i Grumtofte kirke. Men den 2. april kom Warnstedt — i øvrigt sammen med neutrale tropper — til Grumtofte. Det var hans hensigt at spørge pastor Schmidt, om han havde publiceret bekendtgørelser fra Sørup amtshus. Da Warnstedt spurgte efter præsten, fik han at vide, at denne lige var rejst. Han havde taget rejsepas syd på, til Kiel.

Midt i april pålagde departementet kirkevisitatoriet at afkræve Schmidt en erklæring om bekendtgørelserne. Det skete, men Schmidt var borte og agtede efter hans kones udsagn ikke at komme tilbage. Kommissionen nøjedes så med at pålægge kirkevisitatoriet at meddele, *når* han kom tilbage. Den 13. maj underrettede Warnstedt departementet om, at det gjorde han aldrig. Schmidt var den 11. maj død i Kiel.

Om Peter Vollertsen skal jeg her endnu nævne, at han også på anden måde end ved klagen over præsten viste sin kongetroskab. Han blev således medlem af styrelsen for den slesvigske forening i Angel, hvor den loyale pastor Martens i Nykirke var formand. Foreningen talte mange medlemmer, så det var ikke alle angelboere, hvormod det kunne siges: »O, Angel, du vanslægter — din moder du fornægter«. Ved et møde, som foreningen sidst i maj 1850 holdt i Grumtofte, vedtog man en adresse til bestyrelseskommissionen. Det hedder i denne: Vi vil selv under den oprørets storm, som nu raser, med urokkelig troskab holde fast ved lov og orden. Kærlighed til vor konge og vort dyrebare fædreland skal lede vort arbejde. — Med denne udtalelse, kan man godt sige, opfylder sandemand Peter Vollertsen det hverv, Jyske Lov pålægger ham, at afsige en sand kendelse i den »retssag«, separatisterne havde rejst mod riget.

KILDER

Den foregående skildring bygger stort set på akter i pk. Slesvigske Ministerium. 3. dpt. Nr. 141a. Flensborg provsti. 1849—50. — I Regenburgs samlinger. A. Samlinger til belysning af politiske og administrative forhold i Slesvig (og Holsten) til 1864. I, læg 8 findes afskrifter af Vollertsens klage, Schmidts svar m. m. — Oplysningen om skriftstedet fra 1. Samuelsbog 14,6 skyldes afd. pastor Carl Weltzer. Ifølge oplysninger fra vandrelerer Ernst P. Hugger udnævntes Peter Vollertsen 1854 til dannebrogsmænd og var fra 1856 til 1864 regnskabsmand. Han døde 1866. Den af ham ejede gård hedder »Burott«. — I øvrigt henvises til 2. bd. af min bog »Sønderjylland under Treårskrigen«.